

Зайцев Ю.К.,
доктор економічних наук, професор,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

ФІЛОСОФІЯ РОЗВИТКУ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ТА СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ЧЕТВЕРТОЇ ПРОМИСЛОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

*“Ми створили цивілізацію “зіркових війн” -
з емоціями кам’яного віку, суспільними
інститутами Середньовіччя та технологіями
гідними богів” - Уілсон Е. (2014) “Хозяева
Земли. Социальное завоевание планеты
человечеством»*

“Найбільшою революцією у нашому поколінні, вважає Уільям Джеймс, стало відкриття того, що людські істоти шляхом зміни внутрішнього стану свого розуму можуть змінювати зовнішні аспекти свого життя” [3, с. 3.]. Цілком погоджуючись із такою думкою У. Джеймса, зазначимо, що найпотужніша технологічна революція в історії людства та сучасного суспільства, створюючи передумови задоволення усієї сукупності нагальних потреб суб’єктів економічного та соціального життя на планеті, водночас формує принципово нові можливості та інструменти впливу на процеси управління самим життям цих “людських істот”, їхньою психікою, бажаннями, емоціями тощо, і це є надзвичайно актуальним викликом і загрозою для існування, як окремої людини, так і цілого суспільства в інституціональному полі ціннісних орієнтирів нашої цивілізації.

За цих умов формування та використання нової, сучасної техно-економічної парадигми, суть і функції якої з достатньою глибиною розкрили у своїх працях Клаус Шваб, Ніколас Девіс, Ерік С. Рейнерт та інші сучасні дослідники,¹ стає явно недостатньо для розуміння

¹ Шваб, Клаус. Четвертая промышленная революция : перевод с английского / Клаус Шваб. - Москва : Издательство «Э», 2018. - 208 с.; Шваб, Клаус. Технологии Четвертой промышленной революции : [перевод с английского] / Клаус Шваб, Николас Дэвис. - Москва : Эксмо, 2018. - 320 с.; Блуммарт Т. Четвертая промышленная революция и бизнес: Как конкурировать и развиваться в эпоху сингулярности / Тью Блуммарт, Стефан ван ден Брук при участии Эрика Колтофа; Пер. с англ. - М.: Альпина Паблишер, 2019. - 204 с.; Рейнерт Эрик С. Спонтанный хаос. Экономика эпохи рецессии / Эрик С. Рейнерт; [пер. с норв. А.В. Наумовой]. - М.: Политическая энциклопедия, 2017. - 190 с.; Дрекслер, Э. Всеобщее благоденствие. Как нанотехнологическая революция изменит цивилизацию [Текст] / пер. с англ. Ю.

нагальних проблем і шляхів подальшого розвитку глобалізованого суспільства у довгостроковій перспективі.

Адже, *по-перше*, глобальна економіка в умовах революції 4.0 це не тільки концентрація можливостей людства на основі об'єднання зусиль, нової якості взаємодії національних економік та суспільств, формування філософії та реальних засад плюралістичної економіки¹, але й нова філософія ціннісних орієнтирів, методів і форм економічного розвитку, ключовий, винятковий чинник зміни парадигми світосприйняття вченими, політиками, представниками владних структур. Вона вимагає кардинальних змін від суспільства, окремих соціальних груп і народів планети поза якими стає неможливим цивілізаційний резонанс, тобто системна рівновага між потребами та можливостями подальшого існування людства як певної цілісної інституціоналізованої соціальної та соціалізованої форми життя.

По-друге, взаємопов'язаний у часі та просторі процес розгортання революції 4.0 та глобалізованої економіки ускладнює не тільки суб'єктивне сприйняття глибини змін, що відбуваються на планеті, але й глибини тих потенційних можливостей, реальних викликів і суперечностей, які супроводжують ці зміни, породжуючи мегазагрози щодо збереження засадничих цінностей існуючої людської цивілізації через хибну уяву щодо гранично можливих етичних і видових меж трансформації цих цінностей, навіть в умовах безмежних технологічних ресурсів нанотехнологічних революцій,

Каптуревського; под науч. ред. С. Лурье. - М.: Изд-во Института Гайдара, 2014. - 504 с.; Форд, М. Роботы наступают: Развитие технологий и будущее без работы / Мартин Форд; Пер. с англ. - М.: Альпина нон - фикшн, 2016. - 430 с.; Что мы думаем о машинах, которые думают: Ведущие ученые об искусственном интеллекте / Джон Брокман; Пер. с англ. - М.: Альпина нон-фикшн, 2017. - 549 с.

¹ **Плюралістична економіка** (сформульовано нами — Ю.З.) 1) результат і форма об'єктивного процесу еволюції економічної системи у ході якого виникають, функціонують, співіснують і розвиваються різні інституціонально - правові моделі національних економік, навіть в інституціональному полі єдиної глобалізованої економічної системи; 2) економіки, моделі економічної політики, фундаментальну теоретичну основу яких складають парадигмальні підходи закладені на засадах різного теоретико-методологічного бачення різними вченими та політиками шляхів розв'язання однотипних проблем і завдань подальшого економічного розвитку. Різні наукові школи, різні суб'єктивні підходи до аналізу шляхів розв'язання реально існуючих проблем, суперечностей, задоволення потреб, інтересів суб'єктів економічного життя, викликають не лише плюралізм думок, концептуальних поглядів і теоретичних моделей розвитку, але й плюралізм підходів до формування практичної економічної політики забезпечення такого розвитку (кейнсіанство, неолібералізм, ордолібералізм, неоінституціоналізм, постнеолібералізм, сучасна політична економія тощо).

економічної, політичної, духовної, етичної свободи, які ці революції породжують.

По-третє, “Сучасна теорія, - на думку Е. Рейнерта, з якою мабуть слід погодитись, - зазнає складнощів стосовно урахування якісних змін економіки, які в майбутньому стануть основою кількісних змін” [6, с. 55]. До того ж, вважає вчений, “в епоху зміни парадигми суспільство приходить у стан розгубленості. Подібна ситуація актуальна й для сучасної науки: у нас є значна кількість досліджень і висновків, і деякі з них спростовують одне одного”. Водночас, зазначає цитований учений, “комбінація різних парадигм може привести до того, що ми почнемо вибирати керуючись власними інтересами — національними, або ще якимись. Якщо нам буде вигідно, ми скажемо, що земля кругла, а якщо невгідно — що вона пласка” [6, с. 55.]. Отже, кардинальні якісні зміни, що відбуваються у технологічному способі виробництва та в організаційно-економічній архітектоніці сучасного світу, економічний, соціальний, цивілізаційний розвиток на засадах переважання ресурсно - екологічних можливостей планети, індивідуалізації та атомізації інтелектуальної праці¹, бурхливої роботизації усього циклу суспільного відтворення створюють передумови для нового філософського і парадигмального осмислення перспектив і можливих варіантів подальшого існування людини, людства, суспільства.

Лише нещодавно економічна наука, на засадах міждисциплінарного підходу, сформулювала принципи та суть людиноцентричної парадигми економічного та суспільного розвитку, вихідними принципами якої стало розуміння того, що, *по-перше*, “пружина історичного розвитку - у методах гармонічного узгодження активності вільно діючих гуманітарних істот»; *по-друге*, “нова філософія історії, виступаючи універсально цивілізаційною позаетнічною, позакласовою ідеологією самостановлення гуманітарності, не має історичних рамок”; *по-третє*, “цінність життя - у втіленні в ньому фундаментальних соціальних констант; гуманітарних абсолютів. Розчленування Істини та Добра породжує інструменталізм”; *по-четверте*, “вісь життя - в гідному просуванні до матеріальної та духовної розквітості, повноті самореалізації через соціальний та екзистенціальний прогрес, сходження до гуманітарно високого” [2, с. 27; 40; 41].

¹ Як вважає А. П. Назаретян, «те, що з розвитком технологій зростає потенційний ефект індивідуальних дій і тим самим спадає внутрішня стійкість суспільства (для забезпечення якої потрібно усе більше культурних самообмежень), - логічний наслідок моделі техно - гуманітарного балансу» [4, с. 170].

Нажаль, наведені вище філософські принципи розуміння суті людиноцентричної парадигми щодо орієнтації розвитку сучасної економічної та соціальної системи, сформульовані всесвітньо відомим філософом В. В. Ільїним, не знімають суперечливої природи самої людини, яку цитований вище вчений характеризує таким чином: *“парадоксальність людини у двоякості: вона конструюючий світ суб’єкт та існуючий у світі об’єкт”* [2, с. 35]. За цих обставин, вважаємо доцільною актуалізацію дослідження проблеми діалектики взаємозв’язку вже добре відомої людиноцентричної парадигми та парадигми трансгуманітарної. Сутнісні характеристики останньої безпосередньо пов’язані із специфічними поглядами значної групи вчених, політиків, бізнесменів на природу, можливість та функції людини у технологічно об’єднаному глобалізованому суспільстві. Зокрема, представники даного напрямку, як зазначають дослідники проблеми, *“відмовляються від будь-яких догматичних трактувань (насамперед, релігійних) людського існування; вони розуміють розвиток наукового знання як передумову технологічного та біологічного вдосконалення людини; сприймають людського індивіда не як кінцевий продукт еволюції, а як проміжну стадію на шляху від біологічної особини до згустку інформаційно - кібернетичних полів та вищого розуму”*. *“По суті, трансгуманізм, на думку цитованого автора, - прагнення подолати обмеженість людини її фізіологічними характеристиками, сприймання індивіда як потенційно необмеженої у своєму розвитку сутності”* [1, с. 96]. Водночас, інші, критично налаштовані, дослідники сутності трансгуманітарної парадигми економічного та соціального розвитку глобалізованого суспільства в умовах революції 4.0 висловлюються більш відверто, спираючись на думку експертів. Вони стверджують, що *“саме реалізація евгенічної ідеї — створення “надлюдини” шляхом “розширення” нинішньої людини — і є головною метою усієї технологічної діяльності, у той час, як решта є лише “операцією прикриття”* [5, с. 185].

За нашим переконанням, саме факт двоякості сутності людини стає основою цілої низки ризиків, пов’язаних із розвитком нанотехнологій у процесі четвертої промислової революції. Адже результати її спрощують переходи людини та суспільства із однієї реальності до іншої — двоякість функціональної сутності людини може перетворити її на об’єкт за допомогою новітніх технологій і новітніх ціннісних орієнтирів лідерів *“якісно нової хвилі прогресу”* із суб’єктів в об’єкти *“модифікованого”* економічного та соціального життя - *“в інтересах”* досягнення гармонії, системної рівноваги,

сталого зростання продуктивної спроможності національних економік тощо. Обґрунтування - (за комфортне життя) будь-чого і для будь-кого - не інноваційна технологія, вона стара, як світ.

Тенденції змін у системі ціннісних орієнтирів економіки та суспільства, окремих регіонів, соціальних груп, окремих суб'єктів глобалізованого економічного життя на планеті, які виникають унаслідок нанотехнологічної революції, викликають серйозну занепокоєність якістю парадигмальної орієнтації, як у полі наукових досліджень сутності та перспектив процесів, що відбуваються, так і в полі політичної діяльності, економічної політики, з позицій збереження та оптимальної орієнтації розвитку людської цивілізації.

У підходах до формування парадигмальної спрямованості наукових досліджень у соціальних науках, парадигмальної орієнтації політиків та економічної політики, визначення парадигми економічного розвитку глобалізованого суспільства, домінує стан дуалізму, невизначеності та ризиків щодо прогнозування майбутнього місця та ролі людини у суспільному виробництві, у духовному, культурному, цивілізаційному полі планети. Однак, за будь-яких умов, не слід забувати, що людина залишається людиною лише за умов оволодіння та володіння усіма надбаннями людського розуму в соціалізованому середовищі: здатністю до праці та розумінням необхідності брати участь у суспільному виробництві, у тій чи іншій формі; здатністю та необхідністю постійно спілкуватися з собі подібними, відчуваючи та використовуючи емоції, емоційний стан свій та іншого суб'єкта відносин; здатністю відчувати радість та приносити радість іншим людям тощо. Людина “нанотехнологічна” вже не повноцінна людина. Отже трансгуманітарна парадигма розвитку яка націлює на використання досягнень четвертої (і не тільки) промислової революції для перетворення людини у надлюдину фактично націлює цей розвиток на завершення існування “природної” людської цивілізації, навіть не намагаючись відповісти на питання — які ж внутрішні можливості та резерви розвитку ще не відкриті у самій людині; що станеться із суспільством, світом власне людей, що буде із сотнями мільйонів (мільярдами) людей (і чи зможуть вони залишатися людьми) в умовах стрімкої роботизації усіх сфер життя на планеті?

Такі висновки власне і викликають потребу, у процесі визначення стратегічних цілей економічного розвитку та використання результатів нанотехнологічної революції (до того ж у глобальних масштабах) попереднього глибокого філософського осмислення та прогнозування можливих непоправних етичних, духовних, соціальних втрат існуючої людської цивілізації. Адже

ступінь ризиків від прийняття поспішних доленосних рішень не піддається людській уяві.

Список використаних джерел

1. Глобальное будущее 2045: Антропологический кризис. Конвергентные технологии. Трансгуманистические проекты: Материалы Первой Всероссийской конференции, Белгород, 11 - 12 апреля 2013 г. / Под ред. Д. И. Дубровского, С. М. Климовой. - М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2014. - 352 с.
2. Ильин В.В. Философия истории. - М.: Изд-во Моск. Ун-та, 2003. - 380 с.
3. Кумбс Френсис. Мотиватор. Пер. с англ. М.: PUBLISHING LTD. 2006. - 318 с.
4. Назаретян А. П. XXI век и «устаревшая философия» (по поводу юбилейного доклада Римскому клубу) // Общественные науки и современность. 2018. № 4. - С. 160 — 177.
5. Проблема совершенствования человека (в свете новых технологий): Трансгуманизм и проблема социальных рисков. Редукционизм как соблазн наук о человеке. Об идолах и идеалах биотехнологического самоизобретения человека. Как возможен совершенный человек? / Отв. ред. Г. Л. Белкина; Ред.-сост. М. И. Фролова. Предисл. С.Н. Корсакова. М. ЛЕНАНД, 2016. - 272 с.
6. Рейнерт Эрик С. Спонтанный хаос. Экономика эпохи рецессии / Эрик С. Рейнерт; [пер. с норв. А.В. Наумовой]. - М.: Политическая энциклопедия, 2017. - 190 с.

Лагутін В.Д.,
д.е.н., професор, Київський національний торговельно-
економічний університет

ПЕРСПЕКТИВИ ОНОВЛЕННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ У ХХІ СТОЛІТТІ

Методологія систематизує методи, способи і прийоми пізнання об'єктивної дійсності, забезпечення достовірності отриманих знань про об'єкт дослідження, їх відповідність предмету дослідження, а також є засобом обґрунтування результатів і висновків проведеного дослідження. Проте таке розуміння методології науки, розкриває її